

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد گرگان

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

رشته حقوق جزا و جرم شناسی

عنوان:

تأثیر اشتباه حکمی در مسئولیت کیفری با نگاهی

به قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲

استاد راهنما:

دکتر علی طالع زاری

نگارش:

بهزاد حسینی

زمستان ۱۳۹۳

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فهرست مطالب

شماره صفحه	عنوان
۱	چکیده
۲	مقدمه
۲	الف: بیان موضوع
۴	ب: اهمیت و ضرورت انجام تحقیق
۵	ج: اهداف مشخص تحقیق
۵	د: سوالات تحقیق
۵	ه: فرضیه های تحقیق
۶	و: ساختار تحقیق

چکیده

از جمله مسایل بسیار مهم و مشکل حقوق جزا، بحث مسئولیت کیفری است. در دوره قدیم به دلیل ابتدایی بودن جامعه بشری و دور بودن از تمدن واقعی، مسئولیت کیفری به صورت جمعی بود و علاوه بر آن مسئولیت متوجه جمادات و حیوانات نیز می‌شد. مسئولیت کیفری در دو قرن اخیر با ظهور مکاتب کلاسیک، تحقیقی و دفاع اجتماعی به صورت شخصی مورد توجه حقوقدانان قرار گرفت و تنها انسان پذیرای این مسئولیت شد. در حقوق کیفری لازمه اعمال مجازات بر مرتکبان اعمال مجرمانه، وجود مسئولیت کیفری است. وجود مسئولیت کیفری فرع بر تحقق جرم و مبتنی بر تحقق شرایطی است. تحقق کیفر بر مجرم مستلزم آن است که وی از نظر جسمی، روانی، رشد و اهلیت در وضعیتی باشد که قابلیت انتساب نتیجه مجرمانه به او وجود داشته باشد. یکی از عواملی که به این رابطه روانی در کنار صغر سن، جنون، اجبار و اضطرار خدشه وارد می‌کند، اشتباه است. اشتباه خود به دو دسته حکمی و موضوعی تقسیم می‌شود. اشتباه حکمی به فعل یا ترک فعلی گفته می‌شود که فرد به دلیل جهل به قانون یا تفسیر نادرست آن مرتکب عمل مجرمانه می‌شود. بحث ما در خصوص اشتباه حکمی و نقش آن در تحقق مسئولیت کیفری در نظام حقوقی ایران است.

کلیدواژگان: مسئولیت کیفری، اشتباه، اشتباه حکمی، جهل حکمی. جهل به قانون.

مقدمه

جهل و اشتباه با شرطی که خواهیم گفت به عنوان یکی از موانع مسوئلیت کیفری تلقی می شود. فرض کنید یک تبعه خارجی که به عنوان مسافر به ایران آمده، همراه خود مشروب الکلی وارد ایران کرده و در حال نوشیدن آن دستگیر می شود. وی در دفاع از خود ابراز می دارد که نمی دانسته داشتن مسکرات و مصرف آن به موجب قوانین ایران جرم است و جاهل به این امر بوده، آیا این عذر از وی پذیرفته است؟ در مثالی دیگر تصور کنید کسی با زن شوهرداری ازدواج کرده و با وی رابطه زناشویی برقرار می کند در حالی که تصور می کرده او مجرد است و در این مورد اشتباه کرده است. آیا می توان این اشتباه را به عنوان عذر موجه از وی قبول کرد. فرد دیگری به قصد کشتن (الف) به سمت او تیراندازی می کند ولی اشتبهاً (ب) را می کشد و مدعی می شود که قصد کشتن (ب) را نداشته است آیا این اشتباه تأثیری در مجازات او خواهد داشت؟ قبل از پاسخگویی به این سؤالات و موارد مشابه آن، مقدمتاً لازم است تا مفهوم اشتباه و اقسام آن را توضیح دهیم و در مباحث بعدی نیز به بررسی موضوع خواهیم پرداخت.

الف: بیان موضوع

علم یا آگاهی به کیفیت و اوصاف رفتار ارتكابی و همچنین قانون از ارکان تقصیر به شمار می رود. عدالت اقتضا می کند که تقصیر مرتکب رفتار ناقض قانون همواره منوط به آگاهی او به چگونگی رفتار خود و به احکام قانونی باشد. بنابراین، هرگاه آدمی در ماهیت و اوصاف رفتار ارتكابی مشتبه باشد و یا نتوانسته باشد از دستور قانونگذار آگاهی بیابد، مقصر شناخته نمی شود.

در واقع، دانستن در کنار خواستن عنصر مهمی از تقصیر به شمار می رود. ولی به این عناصر دوگانه عنصر توانستن را نیز باید افزود. زیرا، قانونگذار مخاطبان را به دانستن احکام خود تکلیف می کند و

جهل به قانون را نمی پذیرد. ولی، از طرف دیگر قدرت و امکان دانستن را نفی نمی کند. اگر بر اثر اوضاع و احوال وقوف و آگاهی به حکم قانونگذار که متضمن منع رفتار مجرمانه است. برای مرتکب مقذور نباشد نباید مقصر شناخته شود و به این سبب مجازات گردد. اشتباه آدمی جلوه ای از این نا آگاهی است که توجه انسان را از واقعیت امور دور می سازد و پیامدهایی دارد.

با این همه، جهل و اشتباه به یک میزان در تقصیر مؤثر نیست و در همه احوال از مرتکب رفع مسئولیت نمی کند. اشتباه از ریشه شبه و در لغت به معنی مانند شدن و یا چیزی یا کسی را به جای چیزی یا کسی گرفتن آمده است. و آن عبارت است از تصوّر خلاف انسان از واقع، چندانکه امر موهومی را موجود و یا موجودی را موهوم بیندارد. معمولاً اشتباه انسان از ناآگاهی و جهل به امور واقع مایه می گیرد و خود ممکن است از بی دقتی و بی مبالاتی و نداشتن توجه کامل به امور ناشی شود. در مفهوم حقوقی اشتباه به طور کلی تصوّر نادرستی است که آدمی از موضوعی پیدا کند و بر این تصوّر رفتاری مرتکب شود که او را متعهد و یا ملزم سازد. حال، چه بسا اگر در آغاز به این موضوع واقف بود یعنی علم می داشت هیچ گاه میل و اراده ی او بر ارتکاب این رفتار قرار نمی گرفت.

قانون مدنی در شروط اساسی صحّت معاملات اشتباه را یکی از عیوب رضا و در مواردی که بر اثر اشتباه، عقدی میان دو طرف واقع شود آن را باطل و یا قابل فسخ شناخته است. مانند بایع که در هیت موضوع عقد اشتباه می کند. کتاب را به جای دفتر می فروشد. یا در عقد نکاح، زن با نظر به قرائن و اوضاع و احوال تصور می کند همسر آینده اش مهندس یا پزشک است و بر این امر به ازدواج با او رضا می دهد.

قانون مجازات اسلامی درباره ی تاثیر اشتباه به عنوان قاعده ای عام و کلی ساکت است. لیکن در جرایم خاص نظیر زنا ماده ۲۲۳ تاثیر اشتباه را پذیرفته و آن را موجب سوقف حد دانسته است. با این همه،

سکوت قانونگذار را نباید در سایر موارد دلیل نپذیرفتن اشتباه به عنوان یک عامل رافع تقصیر کیفری دانست. اصل تفسیر مضیق قوانین کیفری هیچ گاه مانع از آن نیست که اگر قاضی محکمه مقررات کیفری را مساعد به حال متهم دید به تفسیر موسع آن دست نزند.

بنابراین، هرگاه همان علتی که مقتضای رفع تقصیر در بعضی از جرایم است در جرایم دیگر یافت شد استناد به آن در دادرسی بی اشکال است. مخصوصاً آنکه این علت عنصر روانی جرم را مخدوش می کند. مانند اشتباه در مصرف مواد مخدر یا مسکر بدون آنکه فاعل قصد مصرف آن را داشته باشد. باین همه، تاثیر اشتباه در میزان تقصیر برحسب آنکه متهم به دلیل جهل به حرمت و یا حلیت رفتار ارتكابی مشتبه باشد و یا در ماهیت و اوصاف رفتار مذکور به اشتباه دچار شده باشد یکسان نیست. بعضی از قواعدی که جزء اصول عمومی حقوق جزا به شمار می آیند در تقابل با اشتباه از میزان تاثیر آن در مواردی کاسته اند. مانند جهل به حکم رافع تقصیر نیست. بنابراین، به اعتبار تقسیم بندی علمای حقوق کیفری باید اشتباه حکمی را جدای از اشتباه موضوعی مورد بررسی قرارداد تا آثار و تبعات هر یک بهتر شناخته شود.

ب: اهمیت و ضرورت انجام تحقیق

اهمیت این موضوع در این است که تا قبل از تصویب قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ ماده قانونی خاصی در این مورد وجود نداشت و حقوقدانان به اماره مسلم حقوق استناد می کردند که می گوید: «جهل به قانون رافع مسئولیت کیفری نمی باشد» اما قانون اخیرالذکر در ماده ۱۵۵ خود بر این اصل حقوقی صحه گذاشته اند در نتیجه تبیین و تعرف و مشخص کردن حدود آن در جرایم و با توجه به نوپا بودن قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ بر هیچکس پوشیده نیست.

ضرورت بحث در این مورد نیز از آن جهت است که می تواند شخص بی گناهی را که به دلیل عدم اطلاع از اینکه عملی جرم است مورد مجازات قرار می گیرد.

ج: اهداف مشخص تحقیق

۱. بررسی تأثیر جهل حکمی در مسئولیت کیفری در قانون مجازات اسلامی
۲. بررسی تأثیر و جهل حکمی در مسئولیت کیفری در فقه امامیه
۳. بررسی فلسفه و دلایل عدم پذیرش جهل حکمی

د: سوالات تحقیق

۱. آیا در قانون مجازات اسلامی، جهل حکمی رافع مسئولیت کیفری است؟
۲. آیا قانون مجازات اسلامی جعل حکمی را در مورد اطفال زیر ۱۸ سال پذیرفته است؟
۳. دلیل وجود استثنا در اشتباه حکمی در مسئولیت جزایی چیست؟
۴. جهل در چه صورتی رافع مسئولیت کیفری است؟

هـ: فرضیه های تحقیق

۱. خیر، مستند به ماده ۱۵۵ ق.م.ا جعل به حکم رافع مسئولیت نیست مگر در موارد خاص
۲. قانون در ماده ۹۱ جهل حکمی را برای افراد بالغ زیر ۱۸ سال پذیرفته است.
۳. اصولاً علم و آگاهی مرتکب به اعمال خویش و نتایج حاصل از آن اعمال یکی از پایه های اساسی تقصیر و مسئولیت کیفری است لذا هرگاه کسی در شناختن اعمال ارتكابی و نتایج حاصل از آن دچار

اشتباه شده باشد قاعدتاً نبایستی مسئول هم قلمداد گردد و یا حداقل بایستی در میزان مسئولیت وی تخفیفی به عمل آید

۴. جهل به سبب وجود قاهره از فاعل رفع تکلیف می کند و چنانچه مدعی بتواند در دادگاه دلیلی بر جهل خود اقامه کند باید ادعای او را پذیرفت.

و: ساختار تحقیق

این پایان نامه در دو فصل تشکیل شده است. فصل اول با عنوان مسئولیت کیفری، جهل و اشتباه، مفاهیم، ارکان، اقسام و مبانی به بیان مبانی نظری اشتباه و جهل می پردازد و انواع و احکام اشتباه را مورد بررسی و تحلیل قرار می دهد در فصل دوم با عنوان احکام اشتباه و اشتباه حکمی در قانون مجازات اسلامی سال ۹۲ و مطالعه تطبیقی به بیان مطالب می پردازد.